
GRAMSCI'NİN HEGEMONYA KAVRAMI ve AGONİSTİK ÇOĞULCU DEMOKRASİ: BİRLEŞME ve AYRILMA NOKTALARI

*Celalettin YANIK**

ÖZET

Bu makalede Gramsci tarafından geliştirilen hegemonya kavramının agonistik liberal demokrasi düşüncesi ile arasındaki ilişki düzeyinin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiği noktaları üzerinde durulmaktadır. Gramsci'nin entelektüel hayata bir anlamda armağan ettiği hegemonya kavramının eleştirisi ve gelişimi anlamında yorumlanabilecek agonistik liberal demokrasi düşüncesi içerisindeki anlam dünyası açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu anlam dünyasında liberal düşüncenin yaşadığı açmazlara hegemonya ve sosyalist strateji olarak ifade ettikleri durumla bağlantılı gelişme çizgisi de ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, Agonistik Liberal Demokrasi, Sivil Toplum

* Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.
e-mail: celalettinyanik@hotmail.com

GİRİŞ

Gramsci'nin hegemonya kavramı ile agonistik radikal demokrasi arasında ikili bir ilişki düzeyi mevcuttur. Bu ikili ilişki düzeyinde temel referans noktaları kamusal ve özel ayırımıda yaşanan bireyin/topluluğun kimliksel, dilsel, dinsel vb. aidiyetlikleri üzerine gerçekleşmektedir. Hegemonya kavramında yer alan sivil alan ve devlete ait alan ayırımıda, sivil alanın devlete ait alanı ele geçirmeyi, devlete ait alan içerisindeki mevcut iktidar yapılarının çıkarlarının ve güçlerinin devamı üzerine odaklanması, bir anlamda agonistik radikal demokrasi düşüncesini geliştiren Laclau ve Mouffe tarafından değerlendirilmeye tabi tutulabilmiştir. Çünkü agonistik demokrasi düzeyinde bireysel/topluluksal özgürlüklerin dile getirilişi özel ve kamusal yani, sivil alan ve devlet arasındaki gerilimler tarafından biçimlendirilebilecek bir niteliğe sahiptir. Bu doğrultuda öncelikli olarak Gramsci'nin geliştirdiği hegemonya kavramının ve bununla bağlantılı sivil toplum ve devlet arasındaki ayrımın gözden geçirilmesi, sonrasında ise agonistik demokrasi anlayışı arasındaki bağlantılar ve ayrım noktaları üzerinde durulması gerekmektedir.

GRAMSCI'DE SİVİL TOPLUM

Gramsci siyasî literatürde önemli bir kavram olan hegemonya kavramını geliştirmiştir. Mussolini'nin faşist iktidarı döneminde siyasî içerikli yazılar kaleme almasından ve yine siyasî düşüncelerini aynı dönem zarfında dile getirmiş olmasından dolayı cezalandırılmış önemli bir düşünürdür. Mussolini'nin faşist yönetimi altındaki İtalya'da kurulmak istenen siyasî, toplumsal ve ekonomik yapıya karşı düşünsel anlamda tepkide bulunan Gramsci, düşüncelerinden dolayı hapis cezası ile cezalandırılmıştır. Hapishane döneminde kaleme aldığı Hapishane Defterleri, bir anlamda, Gramsci'nin düşünce evrenin temel açılımlarını sunmuştur. Hapishane Defterleri adlı eseri ise yaşadığı yıllarda değil, ancak uzun yıllar sonrasında Marksist yazında yeniden keşfedilmiştir.

Mussolini'nin faşist iktidarı döneminde hegemonya kavramının bu iktidar tarafından sansürlenmesini önlemek amacıyla Gramsci, kendine özgü anlam çerçevesinde, hegemonya kavramını siyasî bağlamı içerisinde ele almıştır. Bu doğrultuda hegemonya kavramı, sivil toplum içeri-

sinde var olan siyasî bir sistemin uzlaşmacı temelidir. Sivil toplum nasıl olanaklıdır ve bu sivil toplum siyasetle ne türden bir ilişki ve ayrışma noktalarına sahiptir? Sivil toplum, siyasî toplum arasındaki mevcut ayrışma ya da birleşme noktaları hegemonya kavramına nasıl kapı aralayabilmektedir? Bu ve benzeri sorular, hegemonya bağlamında sivil toplum algılayışının üzerinde kısaca da olsa durmayı gerekli kılmaktadır.

Gramsci'nin anlayışına göre sivil toplum, ideolojik üst yapının kompleks bir bütünlüğü iken, Marx'ın ortaya koyduğu ekonomik ilişkiler bütünü anlamında kullanılmamaktadır. Tarihsel koşullar altında sivil toplum, güçlü bir yapıya sahip olabileceği gibi, siyasî hegemonyaya karşı gelecekte yer alabilecek bir alt sınıf savaşı, dominant toplumla bir muvacehe anlamındaki "konumların savaşı" biçimine dönüşebilmelidir. Bu tarihsel durumlar çerçevesinde Gramsci, sivil toplumu bilinçlenme ve ideoloji düzeyinde iyi derecede organize olabilmeye olarak ele almaktadır (Salamini 1974; 368-369). Bu iyi organize olma hali ise nasıl gerçekleşebilecektir? Gramsci'ye göre "devlet bir kez sallanmaya başladığı zaman, sivil toplumun güçlü yapısı meydana çıkar. Devlet görülebilir tarafında herhangi bir 'şey' olmasına rağmen¹, aslında gerçek anlamda belirli bir gücü barındırabilmekteydi. Hem bir örgütlenme anlamında Devlette hem de sivil toplumdaki mevcut kurumların kompleks yapısı anlamındaki modern demokrasilerin kitlesel yapıları, savaş sanatı özelinde kendilerinin meşru zeminlerini oluşturabilmektedir" (Bond 2005; 435). Bu doğrultuda siyaset bilimi açısından devlet ile sivil toplum arasında diyalektik bir ilişki bulunmaktadır. Bu diyalektik ilişki ya da "savaşım", yönetici güçlerin şekillendirdiği devlet ile sivil toplum arasında gerçekleşmektedir (Salamini 1975; 69).

Devletin yapısal anlamda meydana getirdiği politik alandan farklı olarak görülen sivil toplum, partiler, işçi örgütleri, sendikalar, kiliseler ve eğitim gibi toplumsal alanları kapsamaktadır.² Sivil toplum alanında yer

¹ Devlet'in belirli bir grubun organı olarak görüldüğü doğrudur. Ancak belirli bir grubun gelişmesi ve yayılması evrensel bir yayılmanın itici gücü olması anlamında algılanmakta ve sunulmaktadır (Salamini 1975; 78).

² Devlet ve devletin ideolojik aygıtları başlığındaki çalışması ile Althusser, bir anlamda Gramsci'nin sivil toplum ile devlet arasında yapmış olduğu ayrımın teorik temellerini bizlere sunmaktadır. Buna benzer bir inceleme ve devlet ve sivil toplum arasındaki bu türden bir

alanlar, devletin sahip olduğu güce sahip olamadıklarından daha sonraki dönemlerde bu alan, Gramsci'nin vurguladığı üzere, entelektüeller ve idealler doğrultusunda adeta "ele geçirilmeli"dir. Ele geçirmenin gerekliliği ve yapısal anlamdaki niteliği entelektüel sınıfın işçi sınıfı ile ilişki düzeyinde belirli bir anlam kazanabilecektir. Bu anlamın temel mahiyetinde, entelektüel sınıfın sivil toplumun dönüştürücüsü ve devletin yarattığı siyasal alana meydan okuması yer almaktadır. Bu doğrultuda hegemonya kavramı belirli bir öneme sahiptir.

HEGEMONYA KAVRAMI

Hegemonya kavramı kendi spesifik kimliğindeki yeni bir ilişki biçimini tanımlamak amacıyla ortaya çıkmamış, ancak tarihsel gereklilik zincirinde açılmış olan bir boşluğu doldurmak için ortaya çıkmıştır. Hegemonya kavramı Gramsci ile birlikte taktiksel ve stratejik kullanımlarını aşan yeni merkezi bir hal almaktadır: hegemonya somut bir sosyal oluşumda var olan birliğin anlaşılmasındaki anahtar bir kavram haline dönüşmektedir (Femia 1989; 285).

Gramsci'de hegemonya kavramı kültürel ve ideolojik yönelimlere sahip bir olgudur. Gramsci, egemenliği ya da hegemonyayı ilkin ideolojik bir olgu olarak ele alırken, ikinci olarak siyasî bir olgu anlamında ele alır. İktidarın yönetici sınıfın elinde olduğu tarihsel durumlarda, siyasî anlamda organize olmuş ve rollerinin farkında olan işçi sınıfı kendisini burjuva ideolojisinden soyutlama yoluyla ve diğer tüm alt sınıfları kendi yörüngesine çekerek ilerleyen bir tavırla ideolojik hegemonyayı deneyimleyebilmekte ya da deneyimlemek zorunda kalabilmektedir (Salamini 1974; 368-368). Bu anlamda, hegemonya söyleminin kökeni Gramsci olmasına karşılık, söylemin kullanımı Gramsci'nin kullanımını aşmış durumdadır (Schubert 2002; 1091).

Gramsci açısından hegemonya kavramına içkin olarak uzlaşma, bağımlı grupların üyeleri arasında bir rıza oluşturmak için eylemde bulu-

ayrımın Gramsci ile bağlantılı olarak örneklendirildiği bir çalışma için bkz. Laclau&Mouffe 2001; 179-180. Agonistik demokrasi anlayışının tartışıldığı ileriki bölümlerde Mouffe ve Laclau'nun hegemonya kavramı ile radikal demokrasi arasındaki ilişki düzeyi ele alınacaktır.

nan baskın gruplar tarafından üretilmiştir. Özellikle siyasî ve ekonomik gücü elinde bulunduranların ya da belirli bir güce sahip olanların iktidarı, alt sınıflara yönelik olarak uyguladıkları gücün devamı niteliğinde bu alt sınıfların ya da grupların rızasını/onayını güvence altına almayı ifade etmekteydi hegemonya kavramı. Bir başka ifadeyle, hem tabi hem de tabi kılınmış gruplar arasındaki uzlaşma, düzenin-ki bu düzen meşrudur-devamı için gerekli olmayan fiziksel gücün gerçekleştirilebilmesini sağlamaktadır. Ancak bu ilişki düzeyi içerisinde Gramsci açısından önemli olan bir nokta bulunmaktadır; bu önemli nokta ise ideolojidir.

Gramsci'ye göre ideoloji, dünyanın kavranışından ya da idealler sisteminden daha fazla bir şeydi; ideoloji aynı zamanda din gibi, somut davranışları içeren niteliğe sahiptir ve eylem/hareket açısından kesin verili yönelimlerin yapılmasını zorunlu kılmaktadır. İdeoloji algılayışı içerisinde toplumsal sınıflar sahip oldukları toplumsal statüleri ve tarihsel rollerinin farkında olmalıdır; ideoloji içinde ve ideoloji tarafından, bu anlamda, bir sınıf öteki sınıflar üzerinde hegemonyayı deneyimleyebilir. Bu sayede ideoloji Gramsci'de kitlelerin bağılılığı ile rızasını korumak için bir sınıfın gücünü ifade etmektedir. Gramsci'ye göre ideoloji, insanların bağımsız bir onayı kazanabilme yeteneği temelindeki bütünleştirici bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda hegemonya kavramının ideoloji ile birlikte kullanılmasının; kavramın belirli bir kural ya da kurallar manzumesinden daha çok süreç olarak ele alınmasına kapı aralayabilmektedir.

Süreç olarak hegemonya kavramının kullanımı asıl anlamı itibariyle İtalya'daki Mussolini'nin faşist iktidarı döneminde işçi sınıfının bu iktidarı neden benimsediği sorusu özelinde gerçekleşmiştir. İşçi sınıfının faşist bir iktidarı benimsemesi "süreci", yöneten ile yönetilen arasındaki ilişki düzeyinde yer alan rızayı/onamayı tanımlar hale gelebilmiştir. Bu bağlamda, Gramsci'de bir dünya görüşünün hegemonik niteliği, bu hegemonyanın niteliği, kitlelerin sağduyusu haline gelebilme kapasitesidir; başka bir ifadeyle bütün bir siyasî yaşamdaki temel öğedir (Scott 2006; 86). Tarihsel anlamda bu söylemin geçerliliği nasıl ortaya çıkabilmiştir? Zira hegemonya özelinde siyasî yönetim kitlelerin rızası üzerine kuruludur, rıza ise yönetici sınıfın dünya görüşünün yayılması ve popülerleşmesi tarafından güvenleştirilmiştir.

Hegemonya terimi batı siyasal söylemi açısından kesinlikle yeni değildir ve geleneksel olarak bir bütünün ya da diğerinin hükmetmesini göstermektedir (Bates 1975; 352). Bu bağlamda verili bir toplumsal grup diğer tüm toplumsal grupları birleştirici ve yönetici hale geldiğinde somut tarihsel hareket anlamındaki kültürel ve siyasî fetih gerçekleşmiş olur. Fransız Devrimi'ndeki Jakoben deneyim Gramsci'nin bu teorisi açısından en iyi örnek olarak ifade edilebilir. Jakoben deneyim belirli bir toplumsal grubun (burjuva topluluğunun) küresel çaptaki gelişimi anlamında karakterize edilebilir. Bu belirli bir toplumsal grup, küresel üretimdeki belirgin bir ekonomi ile oluşmuş ve aynı zamanda etno-politik bir gelecek anlamındaki gelişim süreci içerisinde ve Fransız toplumunun bütüncül yapısındaki hegemonik bir güç anlamında kendisini inşa etmiştir. Başlangıçta muayyen bir toplumsal grubun-burada burjuvazinin-temsili kendisini ileri ekonomik statünün önemli bir özelliği olarak yerleşiklemiştir. Daha sonrasında ise siyasî bir güç olarak organize olmasıyla birlikte burjuvazi kendisini, tüm popüler güçlerin egemen grubu olarak düşünme eğilimindedir.

Jakoben deneyimin dayanıklılığı ve başarısı, bütün alt sınıfların özlemlerini temsil etme anlamında bu ve benzeri grupların algılanmış olma yeteneğinde kusursuz olarak yer aldığı gibi, bu gibi sınıfların çıkarlarıyla kendi çıkarlarını birleştirme başarısında da yatmaktadır. Gramsci'ye göre Jakobenizm siyasî hegemonyayı hedef alan avant-gard devrimci bir grubun siyasî faaliyetidir. Jakoben güç, İtalya gibi belirli toplumların tarihinde her daim var olmamıştır. Ancak Jakobenizm yalnızca ulusal-popüler bir ortak geleceği organize etme gücüdür. Gramsci'nin bakış açısına göre Marksizm, yeni bir tarihsel bloğun oluşumunda benzer bir tarihsel görevi üstlenmelidir (Salamini 1975; 77). Bu bağlamda tekrar etmek gerekirse, Gramsci'de bir dünya görüşünün hegemonik niteliği, kitlelerin sağduyusu haline gelebilme kapasitesidir; bütün bir siyasî yaşamdaki temel ögedir (Scott 2006; 86). Şu halde hegemonik aşama verili bir sınıf siyasî dayanışma geliştirir: “verili bir sınıf kendisinin hâlihazırdaki ve gelecekteki gelişmelerinde kendi çıkarlarını ekonomik sınıfın sınırları içerisinde kendi düzenine geçiyorsa ve alt sınıfları da kendi çıkarları ile benzer hale dönüştürebiliyorsa başarılıdır.” Bu öyle bir aşamadır ki verili toplumsal grup Devletin kendisi haline gelebilen bir si-

yasî parti içerisinde organize olabilmekte ve entelektüel, ahlâkî, kültürel, siyasî ve ekonomik birliğin oluşturulduğu sivil toplumun her yönüne yayılma eğilimdedir (Salamini 1975; 78).

Hegemonya kavramının ıskalamadığı şey, baskın grupların ve sınıfların gerçekliğin birbiriyle yarışan algılayışlarının tabileştirilmesi ve sesleştirilmesindeki oynadıkları roldür. Kavramsal tehlike, sıklıkla kullanıldığı üzere, tekil bir nitelik eğilimdedir ve büyük bir çoğunlukla iktidardakiler açısından belirli bir niteliğe mündemiçtir. Çağdaş kültürel çalışmalar bu tekil niteliği reddetme eğiliminde olduğu gibi, bunun yerine baskın sınıflar içerisinde hâlihazırda var olan kavramlaştırmanın üzerinde tartışmaya devam etmekte ve herhangi bir rasyonelite üzerinde bir anlaşmanın gerçekleştirilemediğini belirtmektedirler. Örneğin Catherine Stimpson ne Yeni Sağ ne de Yeni Sol'un tekil/yekpare olmadığını işaret etmektedir. Her biri akademinin hem içerisinde hem de dışında iktidar ve baskı için çatışmakla meşgul unsurların bir kompozisyonudur. Bu türden alternatif konuşma biçimleri çoğunlukla her daim tabi kılınmış gruplarda bulunabilir. Gerçeklik ve rasyonellik müzakere edilmekte, çok anlamlı hale getirilebilmekte ve çoklu yorumlara, revizyonlara ve yeniden inşalara kapı aralayabilmektedir (Schubert 2002; 1091).

Özetle Gramsci'nin hegemonya kavramı siyasî, ekonomik ve toplumsal güce sahip olanlar ile bu güce sahip olamayanlar arasındaki rıza/onay ile birebir ilişki içindedir. Bu bağlamda yöneten ile yönetilen arasındaki müzakere süreci kavramın kullanılışı anlamında belirli bir öneme sahiptir. Gücün veya iktidarın korunması/sürdürülebilir hale getirilmesi amacıyla iktidara sahip olanlar baskı rejimleri oluşturabilirler. Baskı rejiminin kurulumunda ve sürdürülebilir hale getirilmesinde yönetilenlerin belirgin bir işlevi bulunmaktadır. Çünkü yönetilenler olmaksızın iktidarın devamı olanaksız olduğu gibi, yönetilen sınıfın onayı olmaksızın bu iktidar geçersiz bir hal alabilmektedir. Yönetilenlerin, aynı zamanda, toplumsal ve ekonomik yaşantıya birebir katılımı hegemonyanın tesisi için bir ön koşul konumundadır.

Bu anlamda, Gramsci'nin ortaya koyduğu hegemonya kavramsallaştırmasında tekil yön, yöneten ve yönetilen arasındaki ayırmadan kaynaklanmaktadır. Her iki sınıf arasındaki mevcut savaşım ya da meydan

okuma durumları, kitlesel anlamları içerisinde okunabilecek özel durumlara kapı aralamaktadır. Ancak yeni durumda, yani yeni toplumsal hareketlerin vücut bulduğu yeni toplumsal olgu düzeyinde, hegemonik ilişki düzeyi nasıl olanaklıdır? Bu soru ve farklılık söylemleri içerisinde kimliksel aidiyetliklerin söylemsel pratikte yer almasında agonistik düşüncenin hegemonya kavramını geliştirmesi kaçınılmaz düşünsel bir gelişimi izleyebilmiştir.

AGONİSTİK ÇOĞULCU DEMOKRASİ MODELİ VE HEGEMONYA

Agonistik çoğulcu demokrasi modelinin temelleri Mouffe'un Laclau ile birlikte yazdıkları *Hegemony and Socialist Strategy (Hegemonya ve Sosyalist Strateji)* adlı kitapta atılır. Her iki yazar da Gramsci'nin hegemonya kavramı üzerinde durarak, bir anlamda, Marksizmin sınıfsal özelliklerini tartışarak kendilerini post-marksist bir konuma yerleştirirler (Laclau&Mouffe 2001; 47-vd.). Her iki yazar açısından da bu oluşturdukları yeni hegemonya anlayışı yeni bir sosyalist projedir ve aynı zamanda bu "sosyalist proje" (Laclau&Mouffe 2001; xiv) çoğulcu demokrasi anlayışı ile olanaklıdır. Yeni bir sosyalist proje olarak adlandırdıkları durumun temelinde 1960'larda³ ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler yer almaktadır. Bilindiği üzere yeni toplumsal hareketler yalnızca işçi sınıfının mevcut durumunun yapısal özelliklerine değil, farklı kimliklerin de bağımlılık biçimleri içerisinde yer almasını içerir.

³ Laclau ve Mouffe bu durumu, Marksist teorinin yaşadığı bir takım sarsıcı olumsuz durumu dönemselleştirerek şu açıklamada bulunur: "1970'lerin ortalarında, Marksist kuramlaşırma açıkça çıkmaza girmiştir. 1960'lardaki olağanüstü zengin ve yaratıcı bir süreç sonrasında, -Althussercilikte can alıcı noktasını bulan ve aynı zamanda Gramsci'de ve Frankfurt Okulu teorisyenlerinde yenilenmiş bir ilgi halini alan -bu genişlemenin sınırları çok bariz idi. Çağdaş kapitalizmin gerçeklikleri ile Marksizmin sahip olduğu kategorilerde yer alan meşru zemin arasında giderek artan bir uçurum yer almaktaydı. Bu durumun son örneklerini "kesin kararlılık" ile "görelî özerklik" gibi kavramlar etrafında gerçekleşen umutsuz çarpıtmaları hatırlamak yeterlidir. Hem kesin kararlılık hem de görelî özerklik kavramları iki tavra: ya değişiklikleri reddetmeye ve aynı zamanda ortodoks bir sığınağa geri çekilmeye zorlamaya; ya da belirli bir amaç için düzenlenmiş (ad hoc) biçimde, değişmeden kalan kuramsal bir gövdeye basit bir şekilde-uyumsuz olarak-iliştirilmiş yeni eğilimlerin tanımlayıcı analizlerine eklemeye yol açtı" (Laclau&Mouffe 2001; viii).

Yeni toplumsal hareketler paradigmasında, modernliğin ilk dönemlerindeki “eski sosyal hareketlerin” ekonomik çıkarlar üzerinde yoğunlaşmasının, yine bu türden hareketlerin tek bir sosyal sınıftan oluşan üyeleriyle siyasal gücü ele geçirmek için merkezi bir şekilde örgütlenmesinin ve aynı zamanda Devrim fikriyle özdeşleşen ve neredeyse bir siyasî partiyi ya da siyasî hareketin gölgesinde şekillenen işçi hareketleri özelinde gerçekleşen hareketlerin yer almamaktadır. Bunun yerine yeni toplumsal hareketlerde, ekonomik kriz ve bir çöküş mantığı içerisinde yer alan bir tepkiyi içermediğine; hareketlerde yer alanların birer “özne” konumuna getirilerek, bu öznelerin somut hedeflerinin ve rasyonel stratejilerin var olduğuna inanılması yer almaktadır (Çayır 1999; 16-20).⁴ Buradaki önemli vurgu, eski toplumsal hareketlerde yer alan politik ve devrimci karakterin günümüzdeki hareketler bağlamında bir değişime/değişikliğe uğramasıdır. Fakat toplumsal hareket ile sınıfı karşı karşıya getiren olgu nedir? sorusu sorulduğunda, bunun cevabının sınıfın bir “durum” olarak tanımlanmasından, toplumsal hareketin ise bir “aksiyon”, tarihselliği sorgulayan bir aktörün aksiyonu olmasından kaynaklanmaktadır (Tourainne 1999; 51). Böyle bir ilişki türü Marksist literatürdeki sınıf olgusunun yeniden yorumlanmasına olanak tanımaktadır.

Laclau ve Mouffe'un hegemonya analizinde yer alan “sosyalist proje”nin sınıfsal temelli ilişki türlerinden daha çok başka bağımlılık biçimlerinin de ele alınması gerektiği vurgusunda bulunurlar. Sosyalist projenin yalnızca işçi sınıfının bağımlılık ilişkisi üzerinde durmamasını önermekle, yeni toplumsal hareketlerin potansiyel içerimlerine kapı aralayabilmektedir. Bağımlılık ilişkisi kapsamında farklı kimliklere vurgu aslında, yeni toplumsal hareketlerin içeriğinde yer almaktadır. Yeni toplumsal hareketler sadece doğa değil, kentsel sorunlarla da ilgilenen ekoloji ya da çevre hareketleri gibi, insan hakları hareketlerini, bunlardan en önemlisi olan ve kadın kimliğinin korunması ve toplumsal cinsiyet, yaş, ırk, dil ve bölge fark etmeksizin eşit katılım için mücadele eden feminist

⁴ Clause Offe yeni toplumsal hareketleri “toplumun geneli tarafından siyasal aktörler olarak tanınma talebi olan ve sonuçları açısından grubun kendisinden çok toplumun tümü üzerinde etkili olabilecek hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlayan hareketler” olarak tanımlamaktadır (Offe 1999; 63).

hareket, pasifizim ve barış hareketlerini içermektedir (Offe 1999; 63).⁵ Bu anlamda, sosyalist projede yer alan sınıf kimliğinin ayırıcı konumu, farklı kimlikler arasında bir “eşdeğerlilik” ilişkisi kurmayı ön gerektirmektedir (Laclau&Mouffe 2001; xviii).

Farklı kimlikler arasında gözlemlenebilecek olan eşdeğerlilik nasıl olabilecektir? Farklı kimliklerin eşdeğerliliği Mouffe ve Laclau’ya göre, çoğulculuk kanalıyla olabilecektir. Liberal demokrasinin içerdiği çoğulculuk ilkesi kanalıyla Marksizmin tarihsel anlamda geçirdiği olumsuzluklardan, totaliter rejimlere kaynaklık etmesinden dolayı, bu ilkeye yönelmesinin yerinde olacağını vurgularlar (Laclau&Mouffe 2001; 176). Bu anlamda, sosyalist proje ile gerçekleştirilebilecek olan şey, radikal demokrasinin modern demokrasinin ideallerinden kopmamayı, daha çok onu derinleştirmeyi ve ilerletmeyi kapsamaktadır. Liberal demokrasiye ilişkin bu vurgu demokrasi ile liberalizmin birbirine eklenmesine kaynaklık ederek yazarlar, agonistik çoğulcu demokrasi modelini geliştirebilme olanağını bulabilmişlerdir.

Bu eklenme nasıl gerçekleşmektedir? Mouffe bu soruya şu şekilde cevap verir: “modern demokrasiyle birlikte iki farklı geleneğin eklenmesiyle oluşan toplumun yeni bir siyasal biçimi ile iştigal etmekteyiz. Bu iki eklenme tarzlarından ilki, hukuk kuralları, insan hakları ve bireysel özgürlüğün saygı temelinde kurulmuş olan liberal gelenek; ötekisi ise yöneten ile yönetilen ve halk egemenliği arasındaki eşitlik, kimlik gibi temel düşüncelere sahip demokratik gelenek. Bu iki farklı gelenek arasında tarihsel zorunlu bir ilişki mevcuttur” (Laclau&Mouffe 2001; 2-3). Bu sayede Mouffe agonistik çoğulcu demokrasi modelinde hem liberalizmi hem de demokrasiyi birleştirerek, radikal demokrasi anlayışını açıklayabilme olanağına kavuşabilmiştir. Açıklanmaya çalışılan bu demokrasi anlayışında eşitlik düzeyinin durumu nedir? sorusuna ise Mouffe, demokrasinin homojen bir yapıdan sıyrılması gerektiğini vurgulayarak, çoğulculuğun demokrasi zemininde gerçekleşebilmesi gerçe-

⁵ 60’lı yıllardan bu yana görülen yeni toplumsal hareketlerin emek piyasasının dışından kaynaklandığını belirten Offe, bu duruma örnek olarak şunları sıralamaktadır: “Patriyarkal aile ve onun kadına, çocuklara ve gençlere verdiği rol ve statüler; üniversite ve okul sistemleri; hapishaneler ve orfu gibi ‘total’ kurumlar; refah devleti mekanizmasının baskıcı kısımları” (Offe 1999; 69).

ğini de gösterebilmektedir. Bu anlamda, modern demokrasilerde görülen demokratik vatandaşlık prensibindeki evrensel ve kolektif kimlik vurgusu yerini, çoğulculuk ilkesi doğrultusunda şekillenen bireyler tarafından ortak bir şekilde paylaşılan değerler almıştır. Böyle bir vurgu içerisinde dikkat çeken husus, özel alanda kalan kimliklerin kamusal alanda görünürlüklerinin sağlanmasıdır.

Eşitlik vurgusunun temelinde yatan ve farklılıkların özel alana itilmesiyle sonuçlanan modern demokrasi algılayışındaki vurgular, bu anlamda, özel alanın aynı şekilde kamusal alandaki yansımalarına fırsat tanınmasıdır. Ancak farklılıkların özel alandan kamusal alana çıkma düzeyinde konsensüs nasıl gerçekleşebilecektir? Farklı kimlikler siyaset alanında farklılıkları üzerine durdukları takdirde nasıl bir konsensüs gerçekleştirilebilecektir? Farklılıklar arasında ortaya çıkabilecek çatışma nasıl giderilebilecektir? Bu ve buna benzer sorulara Mouffe'un cevabı siyaset ile siyasal arasındaki ayrım kanalıyla.

Siyasal, ona göre, farklı toplumsal ilişki düzeylerinde ortaya çıkan, farklı biçimler alan ve aynı zamanda insan ilişkilerinin doğasında var olan antoginizmdir. Siyaset ise, pratikler, söylemler ve kurumlar toplamını belirttiği gibi belirli bir düzen kurmayı ve siyasal boyut tarafından etkilendikleri için potansiyel anlamda çatışmacı bir karaktere sahip insan varlığını organize etmeyi amaçlar (Laclau&Mouffe 2001; 101). Şu durumda siyaset, siyasaldan türemiş bir durumdadır. Siyasetin potansiyel olarak insan varlığının çatışmacı yönünü pratikler, söylemler ve kurumlar aracılığıyla organize etme çabasında olması, aynı zamanda potansiyel olarak toplumsal çatışmayı kabul etmek anlamına gelecektir. Çatışma bir ötekinin var oluşuyla mümkün olacaktır. Agonistik tavır da bunu gerektirir. Fakat agonistik tavır içerisinde öteki, bir düşman mı yoksa bir rakip konumunda mıdır? Düşman olarak algıladığımız takdirde çoğulculuk nasıl mümkün olacaktır? Ya da tam tersi bir durumda rakip olma durumunda demokratik söylem veya pratik nasıl gerçekleşebilecektir? Mouffe'un bu türden sorulara verdiği cevap kesindir: düşman değil bir rakip olarak görme (Laclau&Mouffe 2001; 101-102).

Rakip durumunda bireyler, liberal demokratik söylem ve pratiğinde farklılıklarını ortaya koyabilecek bir olanağa sahip olacaklardır. Farklı-

lıklar veya farklı kimliklere sahip olma durumunda öteki, bu anlayış doğrultusunda bir düşman değil de rakip olarak görülebilirken başka bir sorunsala da kapı aralayabilmektedir. Liberal demokratik düzenleme içerisinde siyasal alanda farklılık belirli bir durum sergileyebilirken siyaset arenasında durum ne olacaktır? Bu nokta oldukça önemlidir; çünkü siyaset pratikler, söylemler ve kurumlar düzenlemesi ile bir sistemi gerektirmektedir. Bu sistem içerisinde ötekinin konumu ne olacaktır? Rakip olarak kalacaksa eğer, rakip olanın aynı zamanda kendi özgül değerlerinden taviz vermesi istenecek midir? Ya da kendi özgül değerlerinden taviz vermediği durumda rakip, artık düşman konumuna mı getirilecektir? Mouffe'un bu sorulara cevabı muğlak kalmaktadır. Ona göre liberal demokrasinin gerçekleşebilmesi için, farklılıklara sahip hiçbir öznenin diğerine karşı bir üstünlük vurgusunda bulunmaması gerekir. Eğer belirli bir özne üstünlük vurgusunda bulunursa ve aynı zamanda diğerinin özgüllüğünü kesin hatlarıyla sınırlarsa, bu durumda liberal bir demokrasiden de bahsedilmeyeceğini ifade etmektedir (Laclau&Mouffe 2001; 21 vd.).

Sonuç olarak agonistik demokrasi, “çoğulculuk ve katılım gibi demokratik meşruluğun özündeki değerlerin yaşama geçirilmesinin ‘kamusal alan’ın varlığıyla ilişkili olduğunu, dolaylı yoldan bile olsa kabul etmektedir” (Keyman 2000;140).

SONUÇ

Gramsci'nin hegemonya kavramı ile agonistik çoğulcu demokrasi anlayışının ele alındığı bu makalede, hegemonya kavramının Gramsci'nin tarafından ele alınışının yanı sıra, kavramın ne türden özellikleri içerimlediği üzerinde durulmuştur.

Gramsci'de hegemonya kavramının ideoloji, sivil toplum, alt gruplar/sınıflar vb. ayrımlar esas çerçevesinde ikili bir yapıyla birlikte ele alındığı, bu ikili yapıdaki önemli unsurun güç ilişkisi olduğu ve bu güç ilişkisinde ana akımın/yönün rıza üzerine kurulu olduğu ifade edilmiştir.

Hegemonya kavramında asıl unsur yöneten ile yönetilen gruplar arasındaki ittifak düzeyidir. Belirli bir gücü ya da iktidarı elinde bulunduran grupların/sınıfların bu gücün/iktidarın devamı noktasında alt grup-

ların politik, ekonomik ve toplumsal alanda aktif olması yönünde etkin bir rol üstlenmektedir. İttifak/uzlaşımın gerçekleşmesi gruplar arasındaki karşılıklı konsensüs üzerine odaklı olması önemli bir vetiredir.

Agonistik çoğulcu demokrasi düşüncesinde temel noktanın bu olduğu gözlerden kaçamayacak bir olgudur. Ancak agonistik çoğulcu demokrasi olarak adlandırılan modelde hegemonik strateji salt toplumsal, ekonomik ve siyasî sınıflar/gruplar arasında gerçekleşebilecek bir olgu değildir. Çünkü "yeni toplumsal hareketler" in toplumsal zeminde gerçekleştiği ve farklılık söylemlerinin geçerlilik kazandığı "yeni" dönemde kimliksel, kültürel, dilsel ve dinsel taleplerin ve rekabet ortamlarının ifade edilişi grupsal ve sınıfsal temelde meydana gelmemektedir. Bu türden talepler bireysel, topluluksal ve toplumsal olarak dile getirilebildiği gibi, cemaatsel kodlamalar dâhilinde söylemsel alanlar yaratılabilmektedir. Bu bağlamda agonistik çoğulcu düşüncenin çıkış noktası her ne kadar hegemonya kavramı ile birebir ilişki içerisinde olmasına rağmen, taleplerin dile getirilişi ve söylemsel alanlardaki kodlamaları farklı bir mahiyete bürünebilmiştir. Agonistik tavır, son tahlilde, rekabete dayalı düşünsel arka planı içerisinde düşünülmesine karşılık, rekabetin ve rekabet ortamının bireysel ve topluluksal vurgular özelinde ortak paylaşımlara yöneliktir. Bu ortak paylaşımlar sonuçta, toplumsal alanda bir arada yaşamının imkânlarını bizlere sunmayı sağlamaktadır. ▽

KAYNAKLAR

- BATES, Thomas R. (1975) "Gramsci and the Theory of Hegemony", *Journal of the Histories of Ideals*, (Apr.- Jun., 1975), pp. 351-366.
- BOND, Patrick (2005) "Gramsci, Polanyi and Impressions from Africa on the Social Forum Phenomenon", *International Journal of Urban and Regional Research*, V. 29/2, (June, 2005) pp. 433-440.
- ÇAYIR, Kenan (1999) "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler", Yay. Haz. Kenan Çayır, *Yeni Sosyal Hareketler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- FEMIA, Joseph V. (1989) "Gramsci: Marxism's Saviour or False Prophet?", *Political Studies* (1989), XXXVII, pp. 282-289.
- KEYMAN, E. Fuat (2000) *Türkiye ve Radikal Demokrasi: Geç Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- LACLAU, Ernesto- MOUFFE, Chantal (2001) *Hegemony and Socialist Strategy*, 2. Baskı, London: Verso.
- OFFE, Claus (1999) "Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması", Yay. Haz.ve çev: Kenan Çayır, *Yeni Sosyal Hareketler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- SALAMINI, Leonardo (1974) "Gramsci and Marxist Sociology of Knowledge: An Analysis of Hegemony -Ideology -Knowledge", *The Sociological Quarterly*, V. 15, (Summer, 1974), pp. 359-380.
- _____, (1975) "The Specificity of Marxist Sociology in Gramsci's Theory", *The Sociological Quarterly*, V. 16, (Winter, 1975), pp. 65-86.
- SCHUBERT, J. Daniel (2002) "Defending Multiculturalism: From Hegemony to Symbolic Violence", *American Behavioral Scientist*, Vol. 45 No. 7, (March, 2002), pp. 1088-1102.
- SCOTT, John (2006) *Sociology: The Key Concepts*, Oxon: Routledge.
- TOURAINNE, Alain (1999) "Toplumdan Toplumsal Harekete", Yay. Haz.ve çev: Kenan Çayır, *Yeni Sosyal Hareketler*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

